

STROOM 1 : PRATEN EN LUISTEREN.

begeleiding: Herman Meddens en Paul Kuyer

Dit verslag is halfslachtig, in dit opzicht dat het niet ingaat op de theoretische omkadering van het praat- en luisteronderwijs zoals die door Herman Meddens werd uiteengezet. Het pragmatisch model dat hij ons gaf is voor niet-ingewijden vrij ingewikkeld. Zelfs stroomdeelnemers hadden het er soms moeilijk mee omdat het voorkennis veronderstelde van een hele taalbeschouwingstheorie. We beperken ons hier tot een aantal inzichten en tips, die de lezer hopelijk zullen aansporen tot de o.i. noodzakelijke en verhelderende studie van de visie op taal en maatschappij die eraan ten grondslag ligt.

1. Problemen.

In subgroepen vertelden we elkaar de slechtste ervaring die we als leerling met praten en luisteren hadden gehad. Zo raakten we een en ander van elkaar te weten en hadden we meteen een aantal voorbeelden bij mekaar van hoe we niet wilden werken en welke problemen zich stellen met P & L.

De aanwezigen gaven les aan kinderen van 12 tot 14 of van 15 tot 18 (of aanstaande leraren voor deze leeftijdsgroepen). Unaniem werd deze groep leerlingen geschetst als gesloten en geremd wat het spontaan praten in de klas betreft. De meeste leerlingen zijn bovendien dialectsprekers die zich in het ABN niet of nauwelijks kunnen uiten. Wat zijn nu de oorzaken van de geremdheid en hoe krijg je deze leerlingen in klasverband aan het praten?

Oorzaken zijn o.m. (het is een complexe zaak, uitputtende behandeling van de materie is in kort tijdsbestek niet mogelijk):

- faalangst (de school legt éézijdig het accent op wat niet goed is)
- identiteitsproblemen door het afwijzen van de eigen taal van de leerlingen ten gunste van het ABN
- de schoolstof staat heel erg ver van de buitenschoolse realiteit
- praten in school wordt nooit als relevant ervaren (P & L worden uitsluitend beoefend voor een cijfertje dat op ondoorgroondelijke wijze tot stand komt, en over onderwerpen waar je geen enkele relatie mee hebt)

Alvorens we nu gingen nadenken hoe we die problemen konden oplossen, keken we even wat we zelf zoal in de praktijk doen i.v.m. praten en luisteren.

In de voorinformatie was ons gevraagd een les mee te brengen die we geslaagd hadden gevonden of/en een basistekst die onze inzichten t.a.v. P & L vertolkt.

Vijf mensen verdedigden hun voorstel achter een marktkraam. De andere groepsleden sloten zich bij die marktkramer aan die hun inzichten het best vertegenwoordigde. Zo ontstonden subgroepen die op een gemeenschappelijke basis konden steunen voor de samenstelling van een les. De groep fungeerde als publiek toen de lessen nadien werden gegeven.

Er waren enkele zeer toffe lesideeën bij die we in een volgende VON-informatie beslist nog eens willen uitschrijven.

2. Hoe krijg je ze aan het praten?

Twee elementen zijn hier van essentieel belang:

- een gunstiger klimaat scheppen
- de houding van de leraar.

Wie met succes lessen in praten en luisteren wil geven, moet eerst proberen de leerlingen plezier in het praten en luisteren te geven, ze laten ervaren dat praten zinvol is, prettig en verrijkend.

Om de leerlingen dat praat- en luisterplezier terug te geven moet de leraar:

- de leerling ook laten merken wat hij allemaal WEL kan
- een duidelijke relatie leggen tussen de school en de buitenschoolse realiteit, m.a.w. werken naar situaties en onderwerpen toe waar de leerlingen mee in contact komen
- de leerlingen laten ervaren dat praten en luisteren zin heeft, dat er WEL naar ze geluisterd wordt en dat het goed is ook naar anderen te luisteren.

TIPS die je hierbij kunnen helpen:

- spreek met je leerlingen door, welke zaken bepalen of iemand goed kan praten en luisteren en breng die onder in een honderd-puntem-schaal. Ga samen goed na wat de relatieve zwaarte moet zijn van de afzonderlijke elementen. Een voordeel van deze wijze van werken is dat nooit één aspect bij de beoordeling een te groot gewicht in de schaal kan leggen. vb: als er voor het spreken van A.N. 30 punten worden gerekend en iemand spreekt dialect maar doet voor de rest alles goed, dan kan hij toch nog een 7 halen. In elk geval leert de leerling op deze wijze wat van belang is, wat hij goed kan en wat hij nog niet helemaal onder de knie heeft.
- trek regelmatig tijd uit voor alledaagse zaken en ervaringen van de leerlingen. Spreek zo nu en dan af naar één bepaald T.V. programma te kijken en bespreek dat.
- werk als dat kan thematisch
- haal uit de boeken die de leerlingen lezen bepaalde thema's en werk die uit
- leg een klassieschrift aan waarin de lln. mogen schrijven wat ze met betrekking tot de gang van zaken aan wensen en verlangens hebben (afspraak: we noteren en behandelen alleen die dingen waar we hier en nu wat aan kunnen doen). Behandel de punten regelmatig (laat ze door de leerlingen behandelen).

Van de leraar die de lln het praat- en luisterplezier wil teruggeven, wordt ook wel wat verondersteld. Hij/zij moet:

- alert zijn (waar zijn ze mee bezig, wat interesseert hen, waar wringt er wat,...)
- open staan
- bereid zijn meningen en vragen van leerlingen ernstig te nemen (een beetje macht te delen)
- procesgericht willen werken (onzekerheid aankunnen)

Belangrijk is ook dat de lln. eveneens een leerproces zullen moeten doormaken om met een leraar te werken die zich de bovengenoemde eigenschappen (en nog veel meer) met vallen en opstaan moet eigen maken.

- waar heeft de communicatie plaats, en wanneer
- wie is erbij betrokken
- bestond er tussen de betrokkenen eerder contact? was er toen sprake van een hiërarchische relatie?
- wat is/zijn de/het algemene doel(en) van de communicatie? is iedereen hiervan op de hoogte? stemt iedereen hiermee in?
- wat is het effect van de bereikte doelen? wiens belangen zijn er mee gediend? (impliciet of expliciet)
- wie nam het initiatief tot het contact?
- wat moet er ter sprake komen, wat mag er ter sprake komen? wat moet niet ter sprake komen? wat mag niet ter sprake komen? mag de een iets wat de ander niet mag?
- welke zijn de onderlinge verwachtingen?
- wordt men gedwongen bepaalde uitingen te doen of te aanvaarden? in hoeverre heeft men de vrijheid te wederstreven? wie wel/niet?
- wie bepaalt de voortgang en het einde van de communicatie?
- welke taalvariëteit wordt er gebruikt: dialect, stijl, register,...
- welke taalhandelingen grijpen er plaats: aanvallen, verdedigen, toegeven, afschepen, enz...
- zit er iets achter de oppervlakkige taaldaden (vertellen, vragen, eisen, - hoe komt het bvb. dat je een verzoek soms als een eis hoort?)?
- waar wordt precies naar verwezen, onder welke benaming en met welke betekenis? zijn andere benamingen mogelijk? wat voor effect heeft het als je die gebruikt? (bv. het gebruik van moeilijke woorden om te imponeren)
- verhouding positief - negatief geladen woorden
- de bekendheid / onbekendheid van gebruikte woorden; functie van onbekende woorden
- redeneringen, verbindingswoorden, argumenten (rationeel en emotioneel)
- structuur van het geheel
- uitspraak, tempo, melodie, nadruk

4. Werkvormen bedenken.

Vanuit het model zouden we werkvormen bedenken om de lessen P & L een concrete vorm te geven.

We gingen in drie groepen aan het werk. Paul Kuyer werkte met de mensen Algemeen Vormend Hoger Secundair Onderwijs. Herman Meddens begeleidde de groep uit het Lager Secundair Onderwijs. Annelies Dekkers, een van de deelnemers ging aan de slag met studenten Pedagogische Academie om het model te confronteren met haar methode om een gesprek met kleuters te bekijken (jammer genoeg hebben we daar geen verslag van).

4.1. Groep met Paul Kuyer.

Ons uitgangspunt was om samen met de leerlingen stelselmatig kleine aspecten van de communicatie-situatie te belichten om zo op lange termijn tot een beter inzicht te komen van de totale communicatie-situatie.

We maakten dus telkens een keuze welk aspect we in een bepaalde oefening centraal stelden vb. non-verbaal gedrag, hiërarchie tussen de sprekers, gebruik van gevoelsgeladen woorden, enz...

3. Nabesprekingspunten.

Als de lln. dan eenmaal aan het praten zijn, wat doen we er dan mee? Vaak worden deze lessen als speeltuin beschouwd: " Lekker niks leren, en maar wat lullen ... ". Om zinvolle lessen mondelinge taalvaardigheid te geven waarbij het speeltuineffect niet optreedt, moeten we ons bezig houden met doelstellingen, om daaruit af te leiden nabesprekingspunten en didactische werkvormen.

Traditioneel werd de inhoud, de manier van spreken (articulatie, zinsaccent, tempo, intonatie,...) en de houding van de spreker na een of andere spreekoefening wel even onder de loupe genomen. Het bleef echter vaag en blijkbaar weinig efficiënt, te oordelen naar volgende " oefeningen ".

Een analyse van een communicatiesituatie leert ons dat er nog veel meer aspecten zijn dan de drie hierboven vermelde o.a. aandacht voor de situatie, voor hiërarchie, voor het hanteren van begrippen en bekentenissen, voor het beurten geven/nemen, voor non-verbaal gedrag. Al die punten kunnen slechts zinvol besproken worden wanneer we zicht hebben op de hele communicatiesituatie.

Een ander probleem is:

- welke nabesprekingspunten zijn de belangrijkste?
- welke mogen desnoods wegvallen?
- in hoeverre mag je nabesprekingspunten isoleren?
(Opm.: het punt " houding " isoleren levert niet veel op.
Slechts inzicht in de hele communicatiesituatie kan verklaren
waarom iemand ongeïnteresseerd een spreekbeurt aframmelt over een
onderwerp dat hem helemaal niet ligt.)

Bij het formuleren van doelstellingen en nabesprekingspunten drong zich de behoefte op aan een theoretisch kader. Dit hadden we ook reeds ervaren bij de bespreking van onze eigen lessen, iedereen stopte er wel zinvolle dingen in, maar een duidelijke visie op de gehele taalsituatie, waarin de losse elementen geïntegreerd werden, zat er niet achter.

Herman Meddens bood ons zulk een theoretisch kader aan, dat gebaseerd is op het taalbeschouwingsmodel.

Het taalbeschouwingsmodel binnen dit kader in een notedop uitleggen blijkt echter een onbegonnen zaak. Het vraagt enige inwijding in wetenschappelijke disciplines zoals o.a. pragmatiek, sociolinguïstiek en psycholinguïstiek. Het model streeft naar een geïntegreerde visie op het taalgebeuren/gedrag en geeft een schematische voorstelling van de verschillende hoeken van waaruit we een taaluiting kunnen bekijken.

Voor de hele evolutie van het taalbeschouwingsmodel verwijzen we naar een aantal artikelen in Moer o.a. 1973: 3; 1974: 3/4; 1975: 3 en in Levende Talen 321, december 1976.

Het theoretisch kader van Meddens (pragmatisch model) levert, wanneer het door een taalbeschouwelijke bril bekeken wordt, twee bladzijden met vragen op die we bij elke communicatie-act, hoe klein ook, zouden kunnen stellen m.a.w. enkele tientallen nabesprekingspunten. Ook deze geven we hier niet volledig. Een greep eruit geeft echter wel een idee van het feit dat we op meer kunnen letten dan uitspraak, houding, etc.:

Het leek ons interessant te beginnen met deze elementen van het taalgedrag die ll.n. (en mensen in het algemeen) vaak " gebruiken ", maar waarvan ze zich niet bewust zijn. We probeerden dan ook in te pikken op concrete alledaagse spreesituaties.

Omwille van het op lange termijn werken, is het zinvol dat de ll.n. in een speciale afdeling van hun schrift een lijst aanleggen van de verschillende aspecten die een spreesituatie mee bepalen.

Wie aandachtig volgt wat de ll.n. bezighoudt, en wat er zoal in de klas leeft, zal merken dat de mogelijkheden om een bepaald facet uit de communicatie-situatie aan de orde te stellen, legio zijn. Wie weet wat hij wil behandelen kan per jaar tientallen gelegenheden vinden om dat te doen. Kennis van het theoretisch kader kan, juist omwille van zijn volledigheid, zeer verrijkend zijn bij de keuze van de te behandelen aspecten.

Enkele voorbeelden:

- een leerling komt opgewonden de klas binnen omdat hij/zij een bekeuring heeft gehad; een deftige heer kreeg terzelfdertijd ook een bekeuring, maar het raakte zijn koude kleren niet. (dit kan eventueel nagespeeld worden)

Wat besproken kan worden:

- machtsverhoudingen / relatie tussen de gesprekspartners
 - vb. jonge kerel - agent
 - keurige heer - agent
- invloed van vooroordelen
 - vb. ll.n.: een flik is sowieso tegen mij
 - heer: een agent is ook de beschermer van de wet
- welke kleine elementen irriteerden de ll.n. juist
 - vb. gebruik van brutale, of moeilijke woorden, intonatie, korte, harde zinnen...
- een leerling zit ongeïnteresseerd naar buiten te kijken.
Wissel met hem van plaats: hij moet vertellen en jij vertoont zijn gedrag.
 - hoe voel je je als spreker als een luisteraar non-verbaal (door zijn houding) duidelijk maakt dat hij niet geïnteresseerd is?

Breid de situatie uit:

- wie kan zich zulk gedrag eerder permitteren dan wie, waarom? (bespreken van hiërarchie, regels die voor dat soort communicatie gelden, wie ze stelt en wie ze moet aanvaarden, doelen van deze vormen van communiceren)

Wie wil spreken heeft: iets te zeggen (informatie), een publiek voor ogen, en een doel dat hij wil bereiken.

- laat twee ll.n. een dialoogje opvoeren waarbij elk deelnemer vanuit een ander doel spreekt en luistert. Bespreek met de klas wat er met het gesprek aan de hand was en laat vervolgens koppels een dergelijk dialoogje schrijven. Hier kan men duidelijk inzicht krijgen in hoe misverstanden kunnen ontstaan.
- neem een eenvoudige mededeling en laat die op verschillende manieren herformuleren telkens voor andere gesprekspartners, met andere doelen voor ogen en in wisselende situaties:

vb. voor een jongen van acht jaar die je aardig vindt; voor een politieagent tegenover wie je je onzeker voelt en die je toch wil overtuigen dat je gelijk hebt; voor iemand die je voor geen frank betrouwt; voor iemand waarvan je denkt dat hij niets van het onderwerp afweet, of juist erg veel; enz.

- neem een strip die de leerlingen niet kennen en plak de tekst af. Laat de lln. uit de houdingen, de mimiek, de plaats van de figuren t.o.v. elkaar, de kleding enz. zoveel mogelijk afleiden over emoties, relaties, aard van het gesprek. Deze oefening kan natuurlijk ook gedaan worden met een video opname zonder klank.
- ga na welke invloed het gebruik van een bepaald dialect of sociolect heeft op de relatie van een bepaald persoon tot een ander (als spreker, als luisteraar); of iemand dialect spreekt of A.N. roept bij de gesprekspartner vaak een waardeoordeel op en bepaalt zo ook de afstand die je tot hem voelt. (mogelijkheid tot het bespreken van vooroordelen)

(P. Doughty e.a. geven in hun boekje Taal gebruiken, DCN-cahier 6 Wolters-Noorhoff, Groningen 1978, veel bruikbare suggesties voor dit soort lessen.)

4.2. Groep met Herman Meddens.

Hier werd een poging gedaan het model te doorlopen, te beginnen bij de kleinste elementen van een communicatie-situatie (niveau van de fonologie) om zo te belanden bij de totale structuur ervan (niveau van de pragmatiek). We hebben naar oefeningen gezocht om de verschillende onderdeeltjes te belichten en eventueel te trainen.

fonologie:

Begrip intonatie aanbrengen (verband tussen wat er gezegd wordt en de manier waarop het gezegd wordt).

- de zin " Wil je even langs komen? " wordt door verschillende lln. op een verschillende toon uitgesproken
- in complementaire groepen bedenken de lln. een situatie voor die zinnen
- de groepjes spelen de situatie voor de andere lln.
- in de evaluatie wordt besproken of de intonatie inderdaad bij de situatie paste, en hoe het spreektempo en de uitspraak aangepast zijn aan de inhoud die door die intonatie aan het zinnetje gegeven werd

Men kan ook omgedraaid werken: een zinnetje in een bepaalde situatie projecteren en daar dan de aangepaste klankkleur bij bedenken, en ook uitproberen.

syntaxis:

Opbouw van een gesprek, soorten argumenten die gebruikt worden.

1. Onderscheid rationele - emotionele argumenten

Kan aangebracht worden met bvb. reclamezinnen te bestuderen

- lln. zoeken reclamezinnen bij elkaar
- ze vullen de zinnen aan met " want " of " omdat " + redengevende zinnen.

2. Volledigheid - modaliteit

- a) - van een item uit Actueel (BRT 1 radiomagazine) wordt een bandopname beluisterd
 - inhoud bespreken om te verifiëren of alles werd verstaan
 - lln. formuleren zelf de inhoud
 - bandopname en opname van eigen tekst worden vergeleken (op woordkeuze, accentlegging, uitspraak, intonatie,...)
- b) - groepen van lln. luisteren een hele week naar het nieuws en geven achteraf verslag. Verschillen vaststellen en bespreken.
(Haalbaar is één topic uit het nieuws)

semantiek:

1. Gevoelswaarde en woorden onderzoeken (niet specifiek voor praat-en luisteronderwijs)

- leraar brengt een " prikkelwoord " aan het bord (vb. gastarbeiders)
- elke lln. vindt er associatief een woord bij
- in groep worden de woorden gegroepeerd + / -
wordt bekeken waarom + / - (waarnaar wordt verwezen?)

2. gezichtspunt (aanvulling bij oefening vermeld onder " fonologie ")

Het feit dat je je tot iemand anders wendt, verandert niet alleen de uitspraak en intonatie, maar meestal ook de woordkeuze.

- voorbeeldzin: " Je bent een klein kind." wordt gezegd door verschillende mensen die in een verschillende relatie staan tot elkaar (lln. aan lln.; leraar aan lln., enz...)
- de lln. zoeken een andere formulering voor dezelfde inhoud die aangepast is aan de luisteraar (vb. " Je bent een onnozelaar. ")
- effect van de verandering wordt nagegaan

3. idem 2 (toegepast op geschreven materiaal)

In een bestaande tekst (vb. krantenartikels) systematisch bepaalde woorden vervangen door woorden die ongeveer hetzelfde uitdrukken
vb. het woord " arbeiders " wordt vervangen door " gewone mensen ".
Effect nagaan.

Nogmaals, deze oefeningen zijn slechts zinvol, wanneer ze regelmatig in een groter kader geplaatst worden, dus inzicht bieden in de totale communicatie-situatie.

Het terrein van de pragmatiek door tijdsgebrek niet meer behandeld geworden. Herman deelde wel mee dat rollenspelen een goed middel zijn om inzicht te krijgen in de pragmatische aspecten van de communicatie. Bij voorkeur moet dit groeien vanuit een conflict dat de leerlingen zelf aan de orde stellen.

Myriam Ros
Lucille Vingerhoedt

